

Климчук Віталій Олександрович

УДК 159.923.5

**ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ
ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ
У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка на кафедрі соціальної та практичної психології.

- Науковий керівник:** кандидат психологічних наук, доцент
МУЗИКА Олександр Леонідович,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри соціальної та практичної психології.
- Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України
МОЛЯКО Валентин Олексійович,
Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, завідувач
лабораторії психології творчості;
кандидат психологічних наук, доцент
ГАЛУЗЯК Василь Михайлович,
Вінницький державний педагогічний університет імені
М. Коцюбинського, доцент кафедри педагогіки.
- Провідна установа:** Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, відділ психології трудової і професійної
підготовки, м. Київ.

Захист відбудеться 15 грудня 2004 року о 14.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 12 листопада 2004 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах трансформації сучасної системи освіти все більшої ваги набуває проблема розвитку у студентів активності та самостійності. Один із підходів до вирішення цієї проблеми ґрунтується на уявленні про те, що спонуки до діяльності можуть бути не лише зовнішніми, а й внутрішніми. Психологічним підґрунтям дослідження детермінант активності людини є положення С.Л. Рубінштейна про роль внутрішніх умов у здійсненні діяльності. Зовнішні чинники завжди діють через внутрішні умови, а спосіб та результат їх впливу на особистість визначається її внутрішнім станом, системою ставлень до життєвої ситуації, у якій здійснюється діяльність. Внутрішні умови можна представити як систему особистісних цінностей, яка спочатку формується у діяльності, а пізніше сама починає регулювати її. Ряд дослідників (О.Г. Асмолов, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, А.Г. Здравомислов, З.С. Карпенко, Д.О. Леонт'єв, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко) вважає, що саме ціннісно-сміслові утворення особистості є внутрішніми детермінантами її розвитку.

Продуктивною для дослідження ціннісно-мотиваційної сфери є теорія внутрішньої мотивації, яка розробляється американськими дослідниками Е. Дісі та Р. Раяном. Вони вважають, що внутрішня мотивація діяльності визначається можливостями цієї діяльності задовольняти базові психологічні потреби (потребу у самодетермінації, потребу у компетентності та потребу у значущих міжособистісних стосунках). Водночас вони виділяють декілька типів орієнтацій особистості (самодетерміновану, підконтрольну та індіферентну), які є диспозиційними характеристиками. Таким чином, з одного боку внутрішня мотивація детермінується можливостями діяльності задовольняти базові потреби особистості, а з іншого – типом орієнтації особистості. За такого підходу досить важко встановити чинники розвитку внутрішньої мотивації, оскільки складно дослідити взаємозв'язки між ситуативним та диспозиційним компонентами внутрішньої мотивації. Ця суперечність може бути вирішена, якщо розвиток цінностей, мотивації та діяльності розглядати цілісно, у динаміці, у взаємозв'язках та взаємовпливах.

Для вивчення ціннісно-мотиваційних характеристик навчальної діяльності важливими є результати досліджень мисленнєвих та творчих стратегій навчання (Д.Б. Богоявленська, А.В. Брушлінський, В.О. Моляко), принципів розвитку особистості у процесі навчання (В.В. Давидов, О.К. Дусавицький, Д.Б. Ельконін), залежності результатів навчання від способів постановки навчальних задач (Л.І. Божович, Л.С. Славіна), механізмів розвитку навчальної діяльності (С.Д. Максименко, М.В. Матюхіна, О.В. Скрипченко), структури навчальної діяльності та психолого-педагогічних умов розв'язання навчальних задач (Г.О. Балл, А.З. Зак, Т.М. Лисянська), загальних механізмів розвитку мотивації навчальної діяльності школярів і студентів (М.І. Алексеева, С.Г. Москвичов, Л.В. Долинська). Проте, існує ряд проблем, які вимагають детальнішого вивчення, зокрема, коли йдеться про навчальну діяльність студентів.

Навчання у вузі пов'язане із суттєвою зміною соціальної ситуації – включенням у нову систему міжособистісних стосунків, підвищенням ролі самостійності та активності, і тому роль внутрішньої мотивації тут є ключовою. Виходячи з важливості розвитку внутрішньої мотивації особистості у процесі професійного

становлення та недостатнього вивчення цієї проблеми, було обрано тему дисертаційного дослідження “Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, темами та планами. Дисертаційне дослідження виконано в межах проекту Державного фонду фундаментальних досліджень Міністерства освіти та науки України “Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” № 07.07/00092.

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 26 листопада 2001 року) і узгоджена рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 17 вересня 2002 року).

Об’єкт дослідження – ціннісно-мотиваційна регуляція навчальної діяльності студентів.

Предмет дослідження – психологічні чинники розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності.

Мета дослідження – виявити психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності та можливості активізації цього процесу.

Гіпотези дослідження.

1. Розвиток внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності визначається процесом набуття ціннісного статусу ситуативними потребами у самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунках.
2. Спеціально організований досвід внутрішньо мотивованої діяльності забезпечує розвиток основних показників внутрішньої мотивації студентів (кількість конструктів та факторів ціннісно-мотиваційної сфери, конфліктність ціннісно-мотиваційної сфери, виділення факторів діяльнісних та моральнісних цінностей, поява цінностей самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків).
3. Для інтеріоризації зовнішніх розвивальних впливів необхідний певний латентний період, впродовж якого відбувається перехід тренінгового досвіду у ціннісно-мотиваційну сферу особистості.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу результатів досліджень з проблем внутрішньої мотивації та ціннісної регуляції діяльності розробити теоретичну модель розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності студентів.
2. Експериментально виявити особливості розвитку внутрішньої мотивації та особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів.
3. Визначити чинники розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності.
4. Розробити та апробувати програму розвитку внутрішньої мотивації студентів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є: принцип єдності свідомості та діяльності (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьев, Г.С. Костюк); основні положення суб’єктного підходу до вивчення особистості (С.Л. Рубінштейн, К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлінський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко); основні положення теорії внутрішньої мотивації (Е. Дісі, Р. Раян, В.І. Чирков);

основні положення концепції надситуативної активності (В.А. Петровський); положення про стратегіально-ціннісну організацію свідомості (В.О. Моляко); положення про ціннісно-мотиваційну регуляцію діяльності (Б.С. Братусь, Г. Гекгаукзен, О.Г. Дробницький, А.Г. Здравомислов, Д.О. Леонтьєв, А.О. Ручка, В.А. Ядов).

Для розв'язання поставлених завдань були використані такі **методи**: аналіз наукової літератури, систематизація та узагальнення отриманої інформації, теоретичне моделювання; опитування, елементи методики каузометрії, метод особистісних конструктів, метод фіксованих ролей, формуючий експеримент; тренінг. Для обробки результатів дослідження використано кореляційний аналіз, факторний аналіз, порівняння середніх величин та аналіз тенденцій. Статистична обробка даних проводилася з допомогою програми STATISTICA 5.5.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі соціально-психологічного та педагогічного факультетів Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир), Київського інституту бізнесу і технологій (Житомирська філія) впродовж 2001-2003 років. Загальна вибірка складала 191 особу.

Надійність та вірогідність отриманих результатів забезпечується методологічною вивіреністю теоретичної моделі досліджуваного явища, узгодженістю теоретичної моделі та використаних методів експериментального дослідження, використанням адаптованих, надійних та валідних методик, багаторівневим контролем експериментальних даних, застосуванням до аналізу отриманих у дослідженні результатів методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- вперше розроблено теоретичну модель розвитку внутрішньої мотивації студентів, яка ґрунтується на виділенні двох рівнів регуляції діяльності – потребового та ціннісного, і відповідно, наявності у внутрішній мотивації ситуативного та диспозиційного компонентів;
- розширено поняття про внутрішню мотивацію як складне динамічне системне утворення, розвиток якого визначається процесом набуття ціннісного статусу ситуативними потребами у самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунках;
- виявлено латентний період у процесі розвитку внутрішньої мотивації, необхідний для інтеріоризації зовнішніх розвивальних впливів;
- дістала подальшого розвитку проблема ціннісно-мотиваційної регуляції навчальної діяльності в контексті розкриття взаємозв'язків між ціннісною сферою особистості та навчальною активністю і творчістю.

Практичне значення дослідження полягає у адаптації опитувальника внутрішньої мотивації Р. Раяна, який може бути використаний практичними психологами для діагностики ситуативного рівня внутрішньої мотивації. Виявлені у дослідженні закономірності можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів для оптимізації процесу розвитку у студентів внутрішньої мотивації навчальній діяльності. Розроблена та апробована програма розвитку внутрішньої мотивації студентів може бути використана у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів при підготовці студентів різних спеціальностей.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Результати

дослідження доповідалися та отримали схвалення на III Всеукраїнській конференції молодих науковців “Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень” (Київ, 2000), Міжнародній науково-практичній конференції “Динаміка наукових досліджень” (Дніпропетровськ, 2002), Міжнародній науково-практичній конференції “Спадкоємність та інновації в Українській психологічній науці” (Кам’янець-Подільський, 2002), V Міжнародній науково-практичній конференції “Молодь в умовах нової соціальної перспективи” (Житомир, 2003), VI Міжнародній науковій конференції “Наука і освіта ’2003” (Дніпропетровськ, 2003), Першій Всеукраїнській науковій конференції “Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем” (Житомир, 2003).

Результати досліджень **впроваджені** у навчально-виховний процес соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 20 від 20 травня 2004 року) та Київського інституту бізнесу і технологій (Житомирська філія, довідка № 15 від 18 травня 2004 року).

Публікації. Результати науково-дослідної роботи відображені у 7 публікаціях, з них 4 – у фахових виданнях, та 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел (137 найменувань) та 9 додатків. Основний зміст роботи викладено на 163 сторінках (загальний обсяг роботи – 272 сторінки). Робота містить 15 таблиць та 26 рисунків на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, вказано на його зв’язок з науковими програмами, визначено об’єкт, предмет і мету, сформульовано гіпотезу і визначено завдання дослідження, розкрито методологічну основу, описано методи експериментального дослідження та статистичної обробки даних, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, вказано дані про апробацію результатів роботи та структуру дисертації.

У **першому розділі** “*Теоретичні засади дослідження внутрішньої мотивації*” розглядається проблема внутрішньої мотивації у сучасній психології, вибудовується теоретична модель розвитку внутрішньої мотивації та аналізується розвиток внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності.

Проаналізувавши підходи до проблем мотивації та детермінації діяльності, можна зробити висновок, що поняття внутрішньої мотивації у межах відомих мотиваційних концепцій не має сталого визначення. Під внутрішньою мотивацію М. Чікзентміхалі розуміє *стан* повного розумового та фізичного включення в діяльність. Р. Вайт, Д. Берлайн, Р. де Чармс, Е. Дісі, Р. Раян визначають внутрішню мотивацію як *результат когнітивної оцінки* особистістю співвідношення зовнішніх та внутрішніх спонук до діяльності. Г. Гекгаузен розуміє внутрішню мотивацію як *конструкт*, який використовується для опису відчуття тематичної однорідності між дією та метою. С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, Г.С. Костюк, Д.М. Узнадзе, К.О. Абульханова-Славська акцентують увагу на співвідношенні зовнішніх та

внутрішніх спонук до діяльності у процесі її здійснення. Це, з одного боку, зовнішні умови, а з іншого – потреби, мотиви та смисли особистості.

Американські дослідники Е. Дісі та Р. Раян вважають, що основними чинниками внутрішньої мотивації є задоволення базових психологічних потреб (потреби у самодетермінованості, потреби у компетентності та потреби у значущих міжособистісних стосунках) та орієнтація на внутрішні цінності (особистісний ріст, міжособистісні стосунки, інтелектуально-естетичний розвиток та служіння іншим). Такий розгляд проблеми дозволяє перейти від аналізу співвідношення зовнішніх та внутрішніх детермінант поведінки до постановки проблеми ціннісної детермінації діяльності.

Результати досліджень, виконаних у руслі розглянутих підходів, було використано для побудови теоретичної моделі розвитку внутрішньої мотивації. В основу моделі покладено концепції рівневого характеру детермінації діяльності.

У роботах Б.С. Братуся, Г. Гекгаузена, А.Г. Здравомислова, В.А. Петровського показано, що детермінація діяльності має потребовий та ціннісний рівні. Розглядаючи потребу як недиференційований стан необхідності у певному предметі (О.М. Леонт'єв), потребу детермінацію діяльності можна вважати першим рівнем у становленні суб'єктності індивіда. На цьому рівні людина вступає у взаємодію із ситуацією, і визначальною для її активності є можливість ситуації задовольнити її потреби. У випадку ціннісної детермінації, чинниками активності є як потреби, так і цінності, але взаємодія між потребами та ситуацією регулюється цінностями особистості. На цьому рівні особистість сама здатна до переструктурування ситуації таким чином, щоб вона відповідала її цінностям, цим самим реалізуючи власну суб'єктність. Важливим є те, що на ціннісному рівні потребова детермінація не зникає, а продовжує існувати у знятому вигляді.

Виділення рівнів детермінації діяльності дозволило нам припустити існування різних рівнів розвитку внутрішньої мотивації. У випадку потребової детермінації діяльності внутрішня мотивація має ситуативний характер (визначається властивостями ситуації, в якій перебуває індивід – наявністю свободи вибору, почуттям компетентності та включеністю у систему значущих стосунків) і не впливає на стратегію діяльності особистості в цілому. Якщо ж діяльність детермінується та регулюється ціннісно, то внутрішня мотивація набуває суб'єктно-ціннісного характеру та визначає загальну стратегію діяльності відносно незалежно від ситуативних чинників. При наявності суб'єктно-ціннісного рівня внутрішньої мотивації навіть діяльність, у якій обмежується свобода вибору, фруструється відчуття компетентності чи відсутні значущі міжособистісні стосунки, – може бути трансформована особистістю так, щоб бути творчою та внутрішньо мотивованою. Цей вихід за межі ситуативних чинників може бути пояснений у руслі концепції надситуативної активності В.А. Петровського. Крім того, враховуючи можливість розвитку внутрішньої мотивації, необхідно виділити ситуативно-ціннісний рівень внутрішньої мотивації, як такий, що знаходиться між ситуативним та суб'єктно-ціннісним. На ситуативно-ціннісному рівні, очевидно, внутрішня мотивація пов'язана зі значущістю діяльності. У незначущій діяльності вона набуває ситуативного характеру, а в значущій – переходить на суб'єктно-ціннісний рівень.

Для виявлення детермінант розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності було проаналізовано структуру навчальної діяльності та

проведено теоретичне дослідження розвитку елементів внутрішньої мотивації в межах кожного зі структурних компонентів навчальної діяльності. В контексті поділу мислення на емпіричне та теоретичне (Г.О. Балл, Д.Б. Богоявленська, А.В. Брушлінський, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, А.З. Зак, В.О. Моляко) було виділено навчальну діяльність, орієнтовану на зовнішній результат (безпосередній розв'язок конкретної задачі) та навчальну діяльність, орієнтовану на внутрішній результат (пошук загального способу розв'язку). На основі аналізу досліджень навчальної діяльності (Б.Ф. Баєв, Л.І. Божович, Г. Гекгаузен, П. Голу, В.В. Давидов, Е. Дісі, О.К. Дусавицький, Д.Б. Ельконін, І.О. Зимня, С.Д. Максименко, М.В. Матюхіна, М.І. Махмутов, Ю.І. Машбиць, К. Мірке, Р. Раян, Є.І. Савонько, Л.С. Славіна, Н.Ф. Тализіна, В.І. Чирков) встановлено, що детермінантами появи внутрішньої мотивації на *ситуативному рівні* є сформованість структури навчальної діяльності, і відповідно, можливість у цій діяльності задовольнити базові психологічні потреби у самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунках. Детермінантою розвитку внутрішньої мотивації на *ситуативно-ціннісному рівні* є досвід внутрішньо мотивованої поведінки, який сприяє набуттю названими потребами ціннісного статусу, що є, у свою чергу, чинником переходу внутрішньої мотивації на *суб'єктно-ціннісний рівень*. Таким чином, ситуативний рівень розвитку внутрішньої мотивації характеризує діяльність особистості, а суб'єктно-ціннісний – характеризує саму особистість.

У результаті проведеного аналізу внутрішню мотивацію можна визначити як динамічне утворення, яке має складну рівневу структуру, пов'язану з переважанням у діяльності внутрішніх джерел активності (потреб та цінностей) та проявляється на різних рівнях у почутті самодетермінованості, компетентності та наявності значущих міжособистісних стосунків, надситуативній активності та творчості.

За показник *ситуативного рівня* розвитку внутрішньої мотивації було взято почуття компетентності та самодетермінованості у навчальній діяльності (низький чи високий рівень). За показник *ситуативно-ціннісного рівня* розвитку внутрішньої мотивації було взято рівень надситуативної навчальної активності (ситуативна поведінка чи надситуативна активність). Показником *суб'єктно-ціннісного рівня* розвитку внутрішньої мотивації слугував рівень творчості у навчальній діяльності.

На основі побудованої теоретичної моделі розроблено план експериментального дослідження особливостей розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності, а також детермінант розвитку внутрішньої мотивації.

У **другому розділі** “Дослідження особливостей внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності” представлено методи, структуру та результати дослідження особливостей внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності.

З метою диференціації студентів за рівнями розвитку внутрішньої мотивації було створено експериментальну ситуацію вибору між припиненням чи продовженням навчальної діяльності за умови відсутності контролю з боку викладача. Для вивчення ситуативного рівня внутрішньої мотивації використовувався адаптований нами “Опитувальник внутрішньої мотивації” Р. Раяна, який дозволяє діагностувати наявність у досліджуваних в певній діяльності почуття самодетермінованості, компетентності та задоволення від неї. Вивчення структури та змісту ціннісно-мотиваційної сфери студентів проводилося за дослідницькою схемою, запропонованою О.Л. Музикою, яка полягає у факторному

моделюванні ціннісних сфер на основі використання методу особистісних конструктів Дж. Келлі та елементів методики каузометрії Є.І. Головахи та О.О. Кроніка. Схема була адаптована нами для аналізу навчальної діяльності (студентам пропонувалося визначати життєві події, пов'язані з навчанням).

За результатами проведеного дослідження було виділено три групи студентів. До першої увійшли студенти, які продовжили навчальну діяльність за відсутності контролю з боку викладача (14%), до другої – студенти, які навчальну діяльність припинили (60%), студенти третьої групи на друге заняття не з'явилися (26%), тому їх результати не аналізувалися.

З метою дослідження ситуативного рівня розвитку внутрішньої мотивації студентам першої та другої груп було запропоновано відповісти на питання “Опитувальника внутрішньої мотивації” Р. Раяна. Зв'язку між показниками ситуативного рівня розвитку внутрішньої мотивації, визначеними з допомогою “Опитувальника внутрішньої мотивації” та показником рівня активності студентів (продовженням чи припиненням навчальної діяльності) не виявлено. Відмінності за середніми показниками, визначеними з допомогою опитувальника, між першою та другою групами студентів теж виявилися незначними (для всіх субшкал рівень значущості відмінностей $p > 0,05$)¹.

Отже, студенти першої групи характеризувалися появою почуттів самодетермінованості, компетентності та задоволення від діяльності, і водночас – ситуативною поведінкою. Досліджувані другої групи теж мали високий рівень почуттів самодетермінованості, компетентності та задоволення від діяльності, однак, проявили надситуативну активність.

Таким чином, з'ясувалося, що зв'язок між характеристиками ситуативного рівня внутрішньої мотивації та рівнем надситуативної активності відсутній, що дає підстави використовувати такі параметри для диференціації студентів за рівнем розвитку внутрішньої мотивації. Студенти першої групи мають *ситуативний рівень* розвитку внутрішньої мотивації. Студенти другої групи перебувають на *ситуативно-ціннісному рівні* розвитку внутрішньої мотивації, оскільки проявили у навчальній діяльності надситуативну активність. У результаті дослідження студентів із *суб'єктно-ціннісним рівнем* розвитку не виявилось, тому до експерименту додатково було залучено творчо обдарованих студентів (критерієм обдарованості слугували високі досягнення у творчості, підтвердженням яких стали перемоги на всеукраїнських наукових конкурсах та олімпіадах).

Отримані результати лягли в основу припущення про зумовленість відмінностей між студентами за рівнем розвитку внутрішньої мотивації не ситуативною структурою навчальної діяльності, а особливостями змісту та структури їх ціннісно-мотиваційної сфери.

Подальшим кроком нашого дослідження було визначення значущих для досліджуваних студентів осіб, а також змісту цінностей, пов'язаних із цими особами. Для встановлення значущих осіб було використано елементи методики каузометрії Є.І. Головахи, О.О. Кроніка. На основі створених переліків життєвих подій, пов'язаних із навчанням, студентам було запропоновано виділити осіб, які в них брали участь. У результаті аналізу відповідей студентів було виділено такі

¹ Перевірка проводилася з допомогою критерія Крускала-Уолліса

групи значущих осіб: вчителі, однокласники, викладачі університету, одногрупники, батько, мати, брати та сестри, бабусі та дідусі, далекі родичі, друзі, кохані. Частотний аналіз показав, що при переході від ситуативного до суб'єктно-ціннісного рівня розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності у списках значущих осіб досліджуваних студентів відбувається зменшення кількості шкільних учителів та збільшення кількості викладачів вузу та одногрупників.

Оскільки значущість вчителів школи та викладачів вузу для різних груп студентів була різною, ми дослідили відмінність у конструктах, пов'язаних з цими категоріями осіб. Було встановлено (рис. 1), що зі зростанням рівня розвитку внутрішньої мотивації кількість конструктів, пов'язаних з учителями, змінюється неістотно (від 26,1% до 22,8%), а кількість конструктів, використаних для оцінки викладачів вузу, значно зростає (8,5% – у студентів з ситуативним рівнем розвитку внутрішньої мотивації, 19,0% – у студентів з ситуативно-ціннісним рівнем розвитку внутрішньої мотивації та 35,4% – у студентів з суб'єктно-ціннісним рівнем розвитку внутрішньої мотивації).

Було виявлено також, що конструкти кожної з досліджуваних груп студентів за своїм змістом є інваріантними по відношенню до того, задані вони вчителями школи чи викладачами вузу. Аналіз конструктів студентів із *ситуативним рівнем* розвитку внутрішньої мотивації виявив, що вони відтворюють сферу міжособистісних стосунків між ними та вчителями. Ці ж конструкти надалі регулюють взаємодію з викладачами вузу.

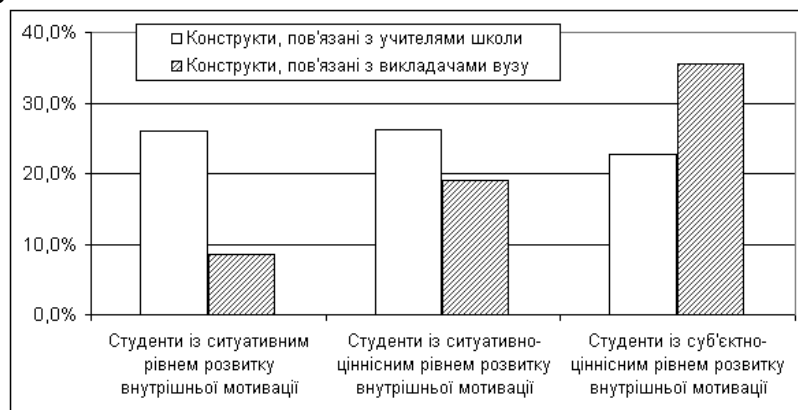

Рис. 1. Співвідношення кількості конструктів, пов'язаних зі шкільними учителями та викладачами вузу у студентів із різними рівнями внутрішньої мотивації²

Це дружелюбність, контактність, швидкість, відповідальність, зацікавленість, відвертість, привітність, порядність, поступливість, товарицькість, досвідченість, почуття обов'язку, наполегливість, любов до дітей, спрямованість, стриманість, співчутливість, щирість, ніжність тощо. У студентів із *суб'єктно-ціннісним рівнем* розвитку внутрішньої мотивації переважає діяльнісне навантаження конструктів, які відображають сферу навчання. Це пошук, рух, досягнення, мудрість, прагнення внутрішньої гармонії, креативність, вимогливість, внутрішня мотивація, професійна досконалість, самостійність, наполегливість у роботі, ентузіазм, діяльність, готовність до нового, самореалізація, талант, продуктивність, геніальність тощо.

Наведені результати свідчать про особливості адаптації до умов навчання у вузі студентів із різними рівнями внутрішньої мотивації. Якщо студенти із ситуативним

² Відмінності між студентами із ситуативним рівнем розвитку внутрішньої мотивації та суб'єктно-ціннісним значимі на рівні $p=0,024$ ($\phi^*=1,98$ – критерій кутового перетворення Фішера)

рівнем внутрішньої мотивації продовжують регулювати свою діяльність конструктами минулого, то студенти із вищими рівнями внутрішньої мотивації включають до своєї ціннісно-мотиваційної сфери нові конструкти, спонукають цим себе до розвитку.

Наступним кроком нашого дослідження став структурний аналіз ціннісно-мотиваційної сфери учасників експерименту. Оскільки дослідження проводилося з використанням репертуарних та рангових решіток Дж. Келлі, то для аналізу було обрано такі показники, як когнітивна складність (кількість конструктів та кількість факторів у ціннісно-мотиваційній сфері) та диференційованість (показник, який виражає складність і багатомірність сприймання людиною певної частини досвіду та обчислюється на основі кореляційного аналізу рангових решіток).

Встановлено, що зі зростанням рівня розвитку внутрішньої мотивації збільшується кількість конструктів та кількість факторів у ціннісно-мотиваційних сферах студентів. Деяко складнішою виявилася залежність диференційованості ціннісно-мотиваційної сфери, яка зі зростанням рівня внутрішньої мотивації спочатку зростає, а потім спадає (табл. 1).

Така зміна структурних показників пояснюється нелінійним характером розвитку ціннісно-мотиваційної сфери та впливом на нього процесів інтеграції та диференціації (В.І. Похілько). На *етапі диференціації* у ціннісно-мотиваційній сфері з'являються конструкти внутрішньої мотивації (самодетермінація, компетентність та значущі міжособистісні стосунки). Відбувається процес збільшення кількості факторів та конструктів. *Етап інтеграції* характеризується об'єднанням конструктів у групи і фактори та стабілізацією змін у кількості факторів та кількості конструктів. Очевидно, це пояснюється тим, що конструкти, не пов'язані із внутрішньою мотивацією, втрачають зв'язок між собою, а зв'язок між конструктами внутрішньої мотивації навпаки, стає тіснішим. Унаслідок цього конструкти внутрішньої мотивації втрачають свою декларативність (незначущість) і набувають ціннісного статусу (О.Л. Музика).

Таблиця 1

Результати структурного аналізу ціннісно-мотиваційної сфери досліджуваних студентів

УСЕРЕДНЕНІ ПОКАЗНИКИ	Студенти із ситуативним рівнем розвитку внутрішньої мотивації	Студенти із ситуативно-ціннісним рівнем розвитку внутрішньої мотивації	Студенти із суб'єктно-ціннісним рівнем розвитку внутрішньої мотивації
Кількість конструктів ціннісно-мотиваційної сфери ³	8	11	21
Відсоток студентів, ціннісно-мотиваційна сфера яких має три і більше фактори ⁴	23%	44%	80%

³ Відмінності між студентами із ситуативним рівнем розвитку внутрішньої мотивації та суб'єктно-ціннісним значущі на рівні $p < 0,05$ ($t = 2,38$ – t -критерій Ст'юдента для незалежних змінних).

Диференційованість ціннісно-мотиваційної сфери ⁵	2,84	3,00	2,48
---	------	------	------

Отримані результати відображають кількісні аспекти структурного розвитку внутрішньої мотивації. Додатково було проведено аналіз змісту ціннісно-мотиваційної сфери студентів на основі результатів факторного аналізу даних рангових решіток. Вважалось, що конструкт можна характеризувати як цінність лише у випадку, коли його факторне навантаження перевищувало 0,4.

Узагальнюючи результати дослідження студентів із *ситуативним рівнем розвитку внутрішньої мотивації*, можна виділити такі типові характеристики їх ціннісно-мотиваційної сфери: переважання цінностей із моральнісним навантаженням, не пов'язаним із навчальною діяльністю, конфліктність цінностей, пасивність та орієнтація на зовнішні вимоги і підтримку, відсутність цінностей самодетермінованості, компетентності та значущих міжособистісних стосунків.

Узагальнення результатів аналізу ціннісно-мотиваційної сфери студентів із *ситуативно-ціннісним рівнем розвитку внутрішньої мотивації* дозволяє виділити такі її типові характеристики: поява діяльнісних цінностей, відсутність яскраво вираженого конфлікту між цінностями, поява в межах виділених факторів цінностей самодетермінованості (впевненість у собі, наполегливість, працьовитість, прагнення до поставленої мети, прагнення довести свою думку), компетентності (обізнаність, мудрість, професіоналізм, ерудиція, інтерес до науки) та значущих міжособистісних стосунків із переважанням останніх (співіснування, розуміння один одного, уважність, дружність, щирість, почуття гумору, веселість, сучасність тощо).

Узагальнюючи результати проведеного дослідження студентів із *суб'єктно-ціннісним рівнем розвитку внутрішньої мотивації*, можна виділити такі загальні характеристики їх ціннісно-мотиваційної сфери: виділення діяльнісних та моральнісних факторів, відсутність конфліктності між цінностями, поява факторів, у яких фактороутворюючими є цінності самодетермінованості (чітка життєва позиція, прагнення до реальної цілі, свобода і відповідальність, внутрішня мотивація, наполегливість, самостійність), компетентності (прагнення до професійної досконалості, прагнення до внутрішньої досконалості, креативність, професіоналізм, знання, продуктивність, реалізм, вміння приводити до успіху інших) та значущих міжособистісних стосунків (довіра до близьких, гнучкість, поступливість, м'якосердність, вміння розуміти і підтримувати, порядність, відвертість, щирість тощо).

У результаті проведеного аналізу було виявлено, що відмінності між ситуативним та суб'єктно-ціннісним рівнями розвитку внутрішньої мотивації пов'язані з такими процесами: зростання кількості конструктів у ціннісно-мотиваційній сфері; зростання кількості факторів у ціннісно-мотиваційній сфері; диференціація ціннісно-мотиваційної сфери та її інтеграція; зникнення конфліктності ціннісно-мотиваційної сфери; виділення у ціннісно-мотиваційній сфері факторів діяльнісних та моральнісних цінностей; поява в межах виділених факторів цінностей самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків.

⁴ Відмінності між студентами із ситуативним рівнем розвитку внутрішньої мотивації та суб'єктно-ціннісним значущі на рівні $p=0,01$ ($\phi^*=2,58$ – критерій кутового перетворення Фішера).

⁵ Відмінності статистично незначущі.

Отже, було виявлено зв'язок між рівнем розвитку внутрішньої мотивації та особливостями структури і змісту ціннісно-мотиваційної сфери. Проведене дослідження також підтвердило гіпотезу про те, що розвиток внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності пов'язаний із процесом набуття ціннісного статусу ситуативними потребами у самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунках.

У **третьому розділі** “Дослідження психологічних детермінант розвитку внутрішньої мотивації студентів” описано психологічні принципи розвитку внутрішньої мотивації, створено програму розвитку внутрішньої мотивації та проведено експериментальне дослідження її ефективності.

За С.Г. Москвичовим, проблема розвитку мотивації навчальної діяльності має два аспекти – соціально-психологічний та особистісний. Соціально-психологічний аспект пов'язаний із впливом оточення та цілеспрямованим формуванням мотивації шляхом включення в учбову діяльність, а особистісний аспект – із стимулюванням особистісної активності та самодетермінованого розвитку учбових мотивів та цінностей. *Особистісний аспект* розглядається у роботах Дж. Аткинсона, О.Б. Гончарової, Е. Дісі, Ф.І. Іващенко, Д. Макклеланда, Р. Раяна, Р. де Чармса, а *соціально-психологічний* – у дослідженнях П. Голу, О.К. Дусавицького, Л.К. Золотих, А.К. Маркової, Т.О. Матіс, М.В. Матюхіної. Для перевірки гіпотези про детермінанти розвитку внутрішньої мотивації перспективною видається інтеграція названих аспектів в межах однієї цілісної програми.

Соціально-психологічний аспект розвитку внутрішньої мотивації у розробленій програмі пов'язаний із перевіркою гіпотези про досвід внутрішньо мотивованої поведінки як чинник ситуативно-ціннісного рівня внутрішньої мотивації, а *особистісний* – із перевіркою гіпотези про сформованість груп цінностей самодетермінованості, компетентності та значущих міжособистісних стосунків як чинник суб'єктно-ціннісного рівня розвитку внутрішньої мотивації.

В основу розробленої нами програми розвитку внутрішньої мотивації було покладено методику фіксованих ролей Дж. Келлі, яка дозволила інтегрувати названі аспекти – з одного боку, за допомогою нарису фіксованої ролі досліджувані мають змогу в реальних життєвих ситуаціях апробувати стратегії внутрішньо мотивованої поведінки, а з іншого – у процесі діяльнісного опосередкування та механізмів інтеріоризації апробовані нові стратегії поведінки можуть набути статусу цінностей (В.О. Моляко, О.Л. Музика).

Програма розвитку внутрішньої мотивації складається з 8 етапів та розрахована на чотири тижні. *Перший етап* – вступне заняття. Його метою є знайомство учасників групи, створення атмосфери довіри та саморозкриття. Тривалість заняття – 6 годин. *Другий етап* – теоретичний, його мета – ознайомлення з основами теорії внутрішньої мотивації та ціннісної детермінації діяльності. Тривалість – 6 годин. Метою *третього* (рефлексивного етапу) є аналіз систем цінностей учасників програми. Тривалість заняття – 6 годин. *Четвертий етап* – цілеутворюючий. Мета – написання учасниками програми нарисів фіксованих ролей (опис себе як осіб, що наділені цінностями самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків). Тривалість – 2 дні по 6 годин. *П'ятий етап* – формуючий. Його мета – набуття студентами досвіду внутрішньо мотивованої поведінки у навчанні. Для цього учасникам групи пропонується грати у

повсякденному житті роль особи, описаної в нарисі фіксованої ролі. Тривалість – 1 тиждень. На шостому етапі (контролюючому) група зустрічається з метою контролю програвання ролі та аналізу проблем, які виникають. Тривалість – 6 годин. Сьомий етап (формулюючий) – продовження роботи над формуванням ціннісної сфери. Учасники групи продовжують грати особу з нарису фіксованої ролі. Тривалість – 1 тиждень. Восьмий етап (діагностичний) є завершальним. Його мета – виявлення змін в системах цінностей учасників програми. Тривалість – 6 годин.

Для експериментального аналізу ефективності програми розвитку внутрішньої мотивації було застосовано формулюючий експеримент. Було сформовано контрольну та експериментальну групи досліджуваних. Учасники контрольної групи залучались до I, II, III та VIII етапів програми, а учасники експериментальної – до всіх етапів програми. Структурні та змістові відмінності між ціннісно-мотиваційними сферами студентів експериментальної групи (структурні та змістові) до та після тренінгу слугували мірою його ефективності, а відсутність змін у контрольній групі підтверджувала, що зміни в експериментальній групі викликані фактором участі студентів у заняттях і не є випадковими.

З метою виявлення динаміки змін у ціннісно-мотиваційній сфері студентів, викликаних участю у програмі розвитку внутрішньої мотивації, було проведено повторне дослідження через 4 місяці після завершення формулюючого експерименту. Його необхідність була зумовлена виявленою нами особливістю розвитку ціннісно-мотиваційної сфери студентів – переходом етапу диференціації у етап інтеграції. Для набуття конструктами внутрішньої мотивації статусу суб'єктних цінностей необхідний тривалий латентний період (період інтеріоризації).

У результаті попереднього аналізу структурних характеристик ціннісно-мотиваційних сфер учасників контрольної та експериментальної груп до експерименту було виявлено відсутність значущих відмінностей за кількістю конструктів та кількістю факторів ціннісно-мотиваційної сфери, але достатньо значущими виявилися відмінності за рівнем диференційованості ($t=-3,1$; $p<0,01$, t -критерій Стьюдента). Загальні кількісні результати дослідження ефективності програми наведено в табл. 2.

Таблиця 2.

Результати дослідження ефективності програми розвитку внутрішньої мотивації⁶

УСЕРЕДНЕНІ ПОКАЗНИКИ	Експериментальна група			Контрольна група		
	1	2	3	1	2	3
Кількість конструктів ціннісно-мотиваційної сфери	22	18	14	19	11	12
Кількість факторів ціннісно-мотиваційної сфери	2,3	2,7	3,0	2,2	2,1	2,2

⁶ 1 – до експерименту, 2 – після експерименту, 3 – через 4 місяці після експерименту.

Диференційованість ціннісно-мотиваційної сфери	3,60	3,80	3,4 2	2,69	2,68	2,89
--	------	------	----------	------	------	------

Учасники експериментальної групи показали тенденцію до зменшення кількості конструктів від 22 до 14 ($L^7=120,5$; $p<0,01$), і одночасно – до збільшення факторів ціннісно-мотиваційної сфери від 2,3 до 3 ($L=117$; $p<0,05$). У контрольній групі такої тенденції не виявлено.

Додатково було проведено аналіз динаміки змісту ціннісно-мотиваційної сфери кожного з учасників програми. Як і в попередньому розділі, вважалося, що конструкт можна характеризувати як цінність лише у випадку, коли його факторне навантаження перевищувало 0,4.

На основі підрахунку кількості конфліктних цінностей була виявлена тенденція до зниження рівня конфліктності ціннісно-мотиваційних сфер учасників експериментальної групи ($L=116$; $p<0,05$).

Також було виявлена тенденція до виділення моральнісних та діяльнісних факторів і поява в ціннісно-мотиваційних сферах груп цінностей самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків. Так, наприклад, якщо до експерименту у досліджуваної Б. було виявлено такі цінності, як лінощі, веселість, безтурботність, непостійність, серйозність, гордість, впертість, то через 4 місяці після експерименту основними цінностями стали наполегливість, веселість, серйозність, сила, об'єктивність, гумор, розум, щедрість, витримка, сумління, доброта, постійність, відповідальність, стійкість. Аналогічні зміни відбулися у більшості учасників експериментальної групи.

Отже, в результаті набуття студентами досвіду внутрішньо мотивованої діяльності у їх ціннісно-мотиваційних сферах було виявлено такі зміни: зменшення кількості цінностей із одночасним збільшення кількості факторів, зниження конфліктності, виділення моральнісних та діяльнісних факторів, поява груп цінностей самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків. Крім того, підтвердилося припущення про важливість для розвитку внутрішньої мотивації латентного періоду, впродовж якого відбувається інтеграція конструктів внутрішньої мотивації у ціннісно-мотиваційну сферу та набуття ними статусу цінностей. Наведені результати свідчать про ефективність розробленої програми та підтверджують гіпотезу дослідження.

У **висновках** дисертації узагальнюються одержані результати та накреслюються перспективи подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено теоретичне узагальнення та представлено нове вирішення проблеми розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності, яке полягає у розкритті змісту та динаміки цього процесу, виявленні особливостей розвитку внутрішньої мотивації та їх зв'язку з особливостями ціннісно-мотиваційної сфери студентів, виявленні чинників розвитку внутрішньої мотивації та розробці тренінгової програми її розвитку.

1. Внутрішня мотивація навчальної діяльності – це поняття, яке дозволяє

⁷ Використовувався L-критерій тенденцій Пейджда.

розглядати розвиток навчальної діяльності з точки зору її внутрішньої регуляції. Центром цього процесу є ціннісно-мотиваційна сфера, де цінності постають як джерела активності особистості, а внутрішні мотиви – як утворення, що виникають внаслідок взаємодії особистісних цінностей і параметрів навчальної ситуації. Внутрішня мотивація навчальної діяльності студентів є динамічним процесом, у якому виділяються три рівні – ситуативний, ситуативно-ціннісний, суб'єктно-ціннісний.

2. Психологічний зміст розвитку внутрішньої мотивації полягає в еволюції основних її показників (почуття самодетермінованості, компетентності та наявності значущих міжособистісних стосунків) від ситуативно зумовлених потреб до особистісних цінностей, які детермінують поведінку людини відносно незалежно від ситуації.

3. На ситуативному рівні внутрішньої мотивації задоволення базових потреб у самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунках визначається особливостями ситуації. Студенти з цим рівнем не продовжують перервану навчальну діяльність, якщо немає зовнішнього підкріплення. При цьому спостерігаються всі основні показники внутрішньої мотивації. Ця суперечність пояснюється особливостями ціннісно-мотиваційної сфери, яка орієнтована в минуле (значущі люди – шкільні вчителі, значущі способи діяльності – зовнішньо мотивовані) і представлена в основному моральнісними цінностями. Відсутність діяльнісних цінностей призводить до декларованості і ситуативної залежності більшості особистісних цінностей.

4. Ситуативно-ціннісний рівень розвитку внутрішньої мотивації притаманний тим студентам, які проявляють надситуативну активність, тобто продовжують навчальну діяльність тоді, коли зовнішній тиск припинено. Ціннісно-мотиваційна сфера таких студентів характеризується більшою кількістю ціннісних конструктів. Спостерігаються тенденції до диференціації ціннісної сфери – появи нових цінностей, збільшення кількості факторів. У процесі розвитку відбувається інтеграція ціннісно-мотиваційної сфери – випадкові ціннісні конструкти зникають, а факторні навантаження тих груп цінностей, які відносяться до основних показників внутрішньої мотивації (самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків) – зростають.

5. Суб'єктно-ціннісний рівень внутрішньої мотивації притаманний студентам, які здатні самі трансформувати будь-яке навчальне завдання у творче і виконувати його без зовнішнього контролю. Значущими людьми для них є переважно викладачі вузу, які у сприйманні студентів відрізняються від шкільних учителів відсутністю стратегій тиску і примусу. Ключовим моментом є поява у ціннісно-мотиваційній сфері, поряд з моральнісними, діяльнісних цінностей. Це знімає декларативність цінностей, робить їх реальними регуляторами поведінки. Відбувається зниження конфліктності цінностей, вони набувають здатності змінювати значущість взаємозв'язків у залежності від характеристик ситуації. Таким чином, ціннісно-мотиваційна сфера стає стійкою і водночас гнучкою, здатною до внутрішнього регулювання навчальної діяльності.

6. Розвиток внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності можливий за умов спеціальної організації досвіду внутрішньо мотивованої діяльності та набуття ціннісного статусу ситуативними потребами у самодетермінації,

компетентності та значущих міжособистісних стосунках. Розвивальні впливи, які здійснювалися під час тренінгу внутрішньої мотивації, – це зовнішні впливи, які можуть переходити у внутрішній план лише через досвід внутрішньо мотивованої поведінки. Для формування позитивної динаміки показників внутрішньої мотивації необхідний певний латентний період (2-6 місяців), під час якого відбувається інтеріоризація цінностей. Позитивні зміни показників внутрішньої мотивації (самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків), а також таке поєднання моральнісних та діяльнісних цінностей, яке робить ці зміни стійкими і незворотними, свідчать про ефективність розробленої тренінгової програми.

Перспективу досліджень проблеми розвитку внутрішньої мотивації становить подальше ґрунтовне вивчення етапів розвитку внутрішньої мотивації, дослідження співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації у навчальній діяльності та аналіз вікових аспектів розвитку внутрішньої мотивації.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Климчук В.О. Чинники та показники розвитку внутрішньої мотивації творчості // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. /За ред. Максименка С.Д. – К.: 2002, т. IV, ч. 5. – С. 130-134.
2. Климчук В.О. Внутрішня мотивація як предмет психологічного дослідження // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 17, 2002. – С. 118-123.
3. Климчук В.О. Творча особистість: дослідження ціннісного рівня внутрішньої мотивації навчання // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 18, 2002. – С. 236-240.
4. Климчук В.О. Дослідження особливостей розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 20. Психологія. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 1 (25), 2004. – С. 222-232.
5. Климчук В.О. Особистісні проблеми студентів: психосемантичне дослідження мотиваційних детермінант // Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень. – К.: КНУ імені Т.Г. Шевченка, 2000. – С. 19-21.
6. Климчук В.О. Адаптація опитувальника внутрішньої мотивації // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень”. – Т.10. – Психологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 7-9.
7. Климчук В.О. Вплив значимих осіб на розвиток внутрішньої мотивації // Молодь в умовах нової соціальної перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції / Відп. ред. О.М. Дікова-Фаворська. – Житомир, 2003. – С. 162-165.

АНОТАЦІЇ

Климчук В.О. Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2004.

У дисертаційному дослідженні здійснюється експериментальне дослідження

психологічних детермінант розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності. В роботі на основі теоретичного аналізу підходів до вивчення внутрішньої мотивації розроблено рівневу модель її розвитку. Виділено три рівні розвитку внутрішньої мотивації: ситуативний, ситуативно-ціннісний та суб'єктно-ціннісний. Зі зростанням рівня розвитку внутрішньої мотивації відбувається зростання кількісного наповнення ціннісної сфери, виділення в ціннісно-мотиваційній сфері діяльнісних та моральнісних факторів, поява у межах виділених факторів груп цінностей внутрішньої мотивації: самодетермінації, компетентності та значущих міжособистісних стосунків. Встановлено етапи розвитку внутрішньої мотивації (етап диференціації та етап інтеграції). На основі виявлених особливостей внутрішньої мотивації розроблено тренінгову програму її розвитку.

Ключові слова: розвиток, навчальна діяльність, внутрішня мотивація, цінність, ціннісна детермінація, ціннісно-мотиваційна сфера.

Климчук В.А. Психологические детерминанты развития внутренней мотивации студентов в учебной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – К., 2004.

Диссертационное исследование посвящено экспериментальному изучению психологических детерминант развития внутренней мотивации студентов в учебной деятельности. В работе на основании теоретического анализа подходов к изучению внутренней мотивации разработано уровневую модель ее развития. Выделено три уровня развития внутренней мотивации: ситуативный, ситуативно-ценностный, субъектно-ценностный. По мере возрастания уровня развития внутренней мотивации возрастает количественное наполнение ценностно-мотивационной сферы, выделяются деятельность и моральностные факторы ценностно-мотивационной сферы, появляются в границах выделенных факторов группы ценностей внутренней мотивации: самодетерминации, компетентности и значимых межличностных отношений. Установлены этапы развития внутренней мотивации (этап дифференциации и этап интеграции). На основе выявленных особенностей внутренней мотивации разработана тренинговая программа ее развития.

Ключевые слова: развитие, учебная деятельность, внутренняя мотивация, ценность, ценностная детерминация, ценностно-мотивационная сфера.

Klymchuk V.O. The psychological determinants of development of student's intrinsic motivation in educational activity. - Manuscript.

Dissertation for Candidate degree in psychological sciences. Speciality 19.00.07 – pedagogical and development psychology. – National M.P. Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, 2004.

The research is devoted to experimental study of psychological determinants of development of intrinsic motivation in educational activity. Self-determination theory (E. Deci, R. Ryan) posits that the nature of human beings is to grow and develop through the operation of what is called the organismic integration process. A person develops a progressively more elaborated, refined, and adaptive sense of self by striving to master one's environment, by internalizing experiences, values, and attitudes, and by integrating all this material with intrinsic aspects of oneself. Operating by the concept of the three

innate psychological needs for competence, autonomy, and relatedness, the organismic integration process is the means through which one's motivated behavior can become increasingly self-determined – that is, increasingly choiceful and expressive.

The approaches to study of intrinsic motivation are generalized and on the basis of them level-model of development of intrinsic motivation is created. There are three level of intrinsic motivation: situational level, situational-value level, personal-value level.

Analysis of investigations of our and foreign psychologists give the possibility to make an operationalization of intrinsic motivation levels. The situational level of intrinsic motivation is defined as situational behaviour and feeling of self-determination, competence and pleasure from activity. The situational-value level of intrinsic motivation is defined as trans-situational behaviour and feeling of self-determination, competence and pleasure from activity. The personal-value level is defined as trans-situational behaviour and creativity.

On the basis of analysis the definition of intrinsic motivation is created. It is dynamic process, which have level-structure, connected with increasing of inner source of activity. This process is manifested on different levels in the feeling of autonomy, competence and relatedness, trans-situational behaviour and creativity.

In dissertation it is shown, that there is a change in the system of relatedness at transition from situational to personal-value level of intrinsic motivation. For the students with situational level of intrinsic motivation the teachers of secondary school are more important. At the same time in the values, connected with the teachers of secondary school morality loading prevail. For the students with personal-value level of intrinsic motivation the teachers of higher school and fellow students are more important. At the same time in the values, connected with the teachers of higher school activity loading prevail. These results can be explained by orientation of students with situational level of intrinsic motivation on the past. On the other hand students with personal-value levels of intrinsic motivation are oriented on the present and on the situation “here-and-now”.

In dissertation it is revealed, that a value complexity (quantity of value and quantity of factors) of motivation-value sphere during development of intrinsic motivation increase. Also we can observe such processes, as occurrence in value sphere of distribution of the factors into activities and moralities; disappearance of conflicts between values in motivation-value sphere of students; occurrence within motivation-value sphere's factors of groups of values, connected with intrinsic motivation: self-determination, competence and relatedness.

On the basis of the carried out investigation we can formulate the stages of development of intrinsic motivation (stage of differentiation and stage of integration). At the stage of differentiation there is an occurrence of constructs of intrinsic motivation, and at the stage of integration there is an association of constructs within the factors and transforming constructs in values.

The found determinant of intrinsic motivation development is personal experience of intrinsic motivated behaviour, which leads to changes in motivational- value sphere and motivation. From other side, the changes in motivational-value sphere can provide changes in behaviour and lead to changes in motivation too.

According to revealed determinants of changes in intrinsic motivation we constructed the program of development of intrinsic motivation on personal-value level. The methodological basis of program was the representation of activity strategies as value

(V.O. Molyako) and method of fixed-role therapy (J.A. Kelly). For approbation of the program forming experiment was carried out. Also we confirmed our conception of personal experience of intrinsic motivated behaviour and changes in motivational-value sphere as determinants of development of intrinsic motivation.

In dissertation it is shown, that the sense of development of intrinsic motivation lies in evolution of autonomy, competence and relatedness from situational needs to personal values. These values determine behavior relatively independent from situation.

In dissertation we also consider the perspective of further investigations. There is more detailed investigation of stages of development of intrinsic motivation on different levels; analysis of ratio of intrinsic motivation to extrinsic motivation; exploring of intrinsic motivation in different activities and different ages; attempt to find another means of development of intrinsic motivation except training.

Key words: intrinsic motivation, value, value determination, value sphere, development, educational activity.